

Szabédi és a „pacsirta-ügy”

„Számunkra, akik csak részben ismerjük önt, ez a kötet több egy egyszerű versgyűjteménynél, élő, gyakran tragikus jelenvalósága azoknak a kérdéseknek, melyeket élete és kora vet fel. Más nemzedékhez tartozom, nem keringhettem sok éven át »főlöszleges külön kerékként«, de a háború első éveiben nem kevésbé mélyen éltem át ezeket az érzéseket. Azok közé tartozom, akik ugyanúgy megértették, mint ön, hogy ezután nem hagyhatjuk, hogy a történelem saját kezünkkel üssön pofon.“ — 1956. április 21-én írta ezeket a sorokat Veronica Porumbacu Szabédi Lászlónak, a Ioanichie Olteanu fordításában románul megjelent válogatott verseket, illetve szerzőjüket ünnepeelve. A Bukarestből érkező levél nemcsak a távolabbi múltra utal; a magyar lírát amúgyis szerető, népszerűsítő költőnőre rendkívüli módon hat „az a vívódás, a kérdőjelek, amelyeket [Szabédi] igazi kommunista öntudattal tesz fel a »parancsra lelkesedő« semmirekellőknek, akik azt hiték (és jaj, részben még hiszik):

*Ő tudja, mit kell költened;
ha szólsz, ő rajtad túlkiált:
ő védelmezi ellened
a népi demokráciát.*

Azt hiszem, hogy a történelem sokat megválaszolt e kérdések közül, s hogy seprűjével elkezdte már tisztogatni a tornácot attól a [...] szeméttől, mely felszínre jön, mert ahogy ön mondja: »hömpölyögve hoz / az árvíz szennyet is a televényben...« De az ön lázadása valami bennünk lévő magasabb rendű, tisztább, pártosabb nevében, sok nemzedék sok költője vívódásainak megvallása, amit azonban kevesen vetettek papírra olyan világosan, mint ön. Nem a történelem tisztázásai után, hanem előttük!“

Úgy tűnik, többszörösen is hasznos innen, e Porumbacu-levéltől indítani gondolatmenetünket, amikor Szabédi „pacsirta-ügyét“ próbáljuk néhány fontos új adalékkal, mindenekelőtt még közöletlen Szabédi-levelek közreadásával felidézni, a kortársak emlékezetében feleleveníteni, s az utódokban jelentőségét tudatosítani. A kiemelten idézett négy sor a *Mese* című Szabédi-versből való ugyan (az *Igaz Szó* 1953. decemberi számában látott először napvilágot), később azonban, éppen a *Gazeta literară* számára kért interjúval összekapcsolva, *A pacsirtáról* is szó kerül: „Szeretnénk, ha egyetért vele, hogy beszéljen nekünk a költészet kérdéseiről — akár úgy is, ahogy azt »A pacsirtá«-ban tette...“ (lásd: *Veronica Porumbacu és Szabédi László levélváltása*. Korunk, 1977. 5. 355—358.) A román pályatábor tudatában is kiemelkedő, korjelző műként élt tehát ez a Szabédi-vers — noha nem valószínű, hogy ismerte előzményeit és következményeit, megjelenése körülményeit és azonnali visszhangját.

A háború befejezése, a fasizmus leverése után Szabédi Lászlónak, mint tudjuk, sokféle feladat jutott a romániai magyar művelődés szocialista szellemű kibontakoztatásában. A költő, akit a legnagyobb tehetségek közt tartottak számon (prózaíróként is), akárcsak a publicista, az esztéta s a közéleti ember, korán felismerte felelősségét: egyértelmű bizonyítéka ennek petőfis hangolású ars poeticája, az 1946-os keltezésű *Költők s bírálók*. (Más lapra tartozik a kritika meglepő reagálása e versre; hogy éppen ebben látja például Sóni Pál, 1951-ben, „a tömegekkel való kapcsolat hiányát“-nak tükrét, a kérdések helytelen megragadását, annak igazolását, hogy „Szabédi László nem él benne eléggé a szocializmus építésének reális, központi problémáiban“. — *Sokan szólunk*. Utunk, 1951. 4.) Igaz, mennyiségre nem sok az 1944 és 1949 nyara közötti verstermés, minőségben azonban aligha érheti kifogás (a négy korabeli Szabédi-költemény között van a *Csillogj, Margitka s az Almoddall mértél* is). Szabédi egész költői (és prózaírói) pályáját jellemzi különben

a szépírói „termelés” csúcsidőszakainak és kihagyásainak a váltakozása. A versenyszellemet sajátosan értelmező kor ezt természetesen nem vette figyelembe — mint ahogy az egyéb elfoglaltságokat sem; vezércikkek teszik szavá „a hazai magyar költők termelékenységében jelentkező csökkenés”-t. Szabédi Gaál Gáborhoz, az *Utunk* főszerkesztőjéhez címzett levele ezekre az elvárásokra utal. Konkretán Gaál *Az Útunk és az elvszerű, pártos műbírálat* című cikkére (*Útunk*, 1949. augusztus 20.; apró módosítással újra megjelent a *Valóság és irodalomban*, Gaál Gábor 1950-es — rövidesen a dogmatikus kritika kereszttüzébe került — kötetében). Egy központi vitaülés általános megállapításait lebontva, a saját portára alkalmazva, Gaál Gábor Szabédit állítja a soros bírálat középpontjába. A Gaál-cikk Szabédit érintő része így hangzik: „Persze nem hallgathatjuk el, hogy az *Útunk* eddig felhozott hibáiban, hiányosságaiban a lap kombattáns kritikusaival kívül, ha nem is közvetlenül, de közvetve részesek azok a sorainkba tartozó kritikai elmék is, akik az *Útunk* minden gondja és kezdeményezése ellenére oly pompásan tudnak — *hallgatni*. Most többeket nevezhetnénk meg. Rövidség kedvéért azonban elégedjünk meg egyetlenegy névvel, Szabédi László kritikusként is ismert nevével. A közömbösség hideg idegzetére épült magatartásnak kell minősíteni, hogy Szabédi László irodalmunk alakulásának mai szép napjaiban *tud* hallgatni. S hangsúlyozzuk: Szabédi nem egyedül áll. [...] A Szabédi László-féle hallgatásba való elvonulás nemcsak korszerűtlen, de korellenes is.” E magatartással szemben nevez meg Gaál Gábor „olyan teljes értékű irodalmi publicistát, mint *Csehi Gyula*, az irodalmi kritika terén pedig olyan fiatalokat az *Útunk* hasábjairól, mint *Maroszi Péter*, *Szász János*, *Páll Árpád*, *Balla Ernő*, *Hajdu Győző*, akiknél a rátermettség tudatos fejlesztése s az ideológiai és kulturális színvonal emelésének igyekezete megállapítható.”

Íme Szabédi válasza, egy héttel későbből:

Kedves Gábor!

Itt küldök az *Utunk* számára öt verset, az augusztusi pihenőm terméséből. E pihenő három hetében egyébként a váradi szabadegyetem előadásomon s a kritikai almanachba Töled kért tanulmányon dolgoztam, mely utóbbit napokon belül eljuttatok Hozzád. E pillanatban is rajta ülök, s ez magyarázza azt, hogy a verseket nem személyesen vittem el Neked.

*Utunk*beli cikked után nyomatékosan kérlek arra, hogy a mellékelt verseket egyszerre add le a következő számban, mint annak idején a Horváth Istvánéit. Azt hiszem, ez a kérés egészen méltányos. A sürgősség pedig arra való, hogy elűntesse azt a látszatot, mintha „A pacsirta”-ban foglaltakat, a benne megnyilatkozó fájdalmas iróniával együtt a Te cikked sugallta volna. Azonban: sürgősség ide, sürgősség oda, ha a következő számban már nem volna hely valamennyi vers számára, inkább arra kérlek, hogy a közlést halaszd az azt követő számra; a versek együttes megjelenését fontosabbnak ítélem, mint a sürgős megjelenést.

Reám vonatkozó irgalmatlan és a valóságtól teljesen elvont bíráló megjegyzésed után remélni merem, hogy a jövőben nagyobb mértékben fogsz segítségemre lenni abban a törekvésemben, hogy munkalehetőséget teremtsék a magam számára, mint amilyen mértékben a múltban segítéttél. Ebben a biztos reményben

szeretettel üdvözöl:
Szabédi László

Kolozsvár, 1949. aug. 27-én

A levél utolsó bekezdésének pontos értelmezéséhez párhuzamosan kellene megvizsgálunk Gaál Gábor és Szabédi László írói-tudósi-emberi alkatát, a konkrét tények és kapcsolatok, viszonylatok számbavétele ugyanis valószínűleg önmagában kevés volna a megértéshez. (A két világháború közötti alkalmi kapcsolataukra a *Levelek* 1975-ös kiadásában mindössze egy 1938-ból származó, a *Korunknak* cikket kérő Gaál-levél utal. A Szabédi-hagyatékban még két Gaál Gábor-levél található, az egyikben Gaál a Szabédi tanulmányát sürgeti, 1948. május 21-én, a *Tudomány és Haladás* című folyóirat számára, a másikban, 1949. augusztus 27-én, felkéri, hogy vegyen részt egy szimpozionon, *Lenin és Sztálin a szovjet kultúra megalapítói* című előadással.)

Ami *A pacsirtát* s a másik négy vers sorsát illeti, erről már most többet mondhatunk, jöllehet részben feltételezésekre szorulunk. Tény mindenekelőtt, hogy *A pacsirta* csupán 1953. június 26-án jelent meg, az *Utunk* 27. számában. A költő kiegészítette a művészet elbürokratizálásáról szóló satíráját egy szakasszal; az új befejezés:

*Négy éve irtam ezt a verset,
be jó, hogy ma már más a helyzet!
Akkoriban még a versbírák
visszadobták ezt a szatírát,
ma közlik. Be jó! És be rémes,
hogy panasgom ma is érvényes.*

Szabédi racionalizmusát ismerve, nyomatékos ragaszkodása az öt vers együttes közléséhez valamelyes ciklusjellegre, legalábbis belső, gondolati és hangvételi összefüggésre enged következtetni. Fennmaradt 1949-es jelzetű költői alkotásai közül *A pacsirta* mellé ilyenformán az *Itt van köztünk*, az *Egy költőről*, *A fűzfásip* és a *Költői verseny* állítható. Valamennyi a költészet napi feladatairól és lehetőségeiről szól — úgy, ahogy azt Szabédi „új szemmel“ és teljes hittel, meggyőződéssel, többes szám első személyben, tehát a munkás-paraszt hatalommal azonosulva vallotta (elutasítva magát minden „sunyi okosság“-ot, amely megoszthatná a verssorokat „a Párt s a polgári közvélemény között“). A hatalom részeseként mutat ujjal a beférkőző kispolgári karrieristára, a pöffeszkedőre; szatíráját (*Itt van köztünk*) végtelen önbizalom hatja át, amit különösen az utolsó másfél sor hangsúlyoz: „E verssel itt / kiebrudalom magam is tán.“ (Az 1955-ös *Válogatott versekben* még egyértelműbbé tette a fogalmazást: „E verssel itt / kihajítom egymagam is tán.“ Annál érthetlenebb az 1967-es kiadású vers—próza gyűjtemény „szövegváltozata“: „E verssel itt / kihajítom enmagam is tán.“ Ez bizony szerkesztői leiterjakabnak minősül, idegen az 1949-es Szabédi szellemétől, sőt egyenesen sértő rá!)

A filológiai rend, a kronológiai tisztázás feladatainál maradván, meg kell még jegyeznünk, hogy az 1949-es Szabédi-versek mai sorrendje (az említett *Válogatott versekben*, majd a *Telehold. Veér Anna alszik* címűben) nem felel meg az időrendnek; a *Hazánk magyar költői* (1953) című antológia a *Vezessen a pártot* a negyvenkilences költemények végén hozza, s valóban, ez az *Utunk* 1949. december 31-i számában jelent meg először. A meglepő az, hogy csupán az 5. oldalon; két lap-számmal korábban, a december 21-re szánt születésnap *Köszöntő* még az első oldalon jön, sőt az egyetlen aláírt írás a hetvenes Sztálin tiszteletére szerkesztett *Utunk*-szám címlapján. Az 1949. augusztusi levél s az évvégi lapszám közt történetekről nincs pontos képünk, legfeljebb elképzelésünk; mindenesetre nem személyi (vagy nem elsősorban személyi) kérdést kell látnunk a Szabédi-versek, illetve -közlések illetén alakulásában. A dogmatizmus okozta torzulások elsősorban az intézmények működésén mérhetők le, s ez tükröződik az egyéni megnyilatkozásokban is. A nevek sokszor csak funkciót, vállalt vagy kiosztott szerepet takarnak, és nem egy esetben a végrehajtó, így vagy úgy, áldozattá vált.

A Szabédi-hagyaték tanulmányozása, ha nem is ad mindenre magyarázatot, jelentős tanulságokkal jár. Ennek alapján feltételezésünket is módosítanunk kell a Szabédi-levélben említett öt versre vonatkozólag, ugyanis — az öt vers gépirásos példánya előkerült. Valamennyi tipografizálva van (a lapok bal felső sarkán, kézírással: „Utunk ciceró cursiv 2 hasáb“, a jobb oldalon pedig a sorrend, római számokkal); szerkesztői aláírás vagy kézjegy nincs rajtuk, ám így is nyilvánvaló, hogy a — visszakapott — szerkesztőségi példány maradt fenn. Az öt Szabédi-vers tehát, sorrendben: *Bánva ismerem fel*, *A pacsirta*, *Vers a versről*, *Itt van köztünk*, *A fűzfásip*. A *Bánva ismerem fel* címűn dátum is olvasható (nyilván Szabédi írása): „1949. VIII.“; az utolsó szakasz után pedig, Szabédi kézírásával még egy verssor: „En ölbetett kezekkel álltam“. Ennek a tintája nem azonos a dátumával, foltehetőleg későbből származik — amikor a költő (külső sugallatra?) továbbírta versét, megnyújtotta még két versszakkal. A ciklus élére szánt *Bánva ismerem fel* tudniillik — a *Vezessen a párt* címen ismertté vált Szabédi-vers első változata. Az *Utunk* idézett, 1949. december 31-i számában megjelent s azután minden gyűjteményben reprodukált vers az eredetitől az utolsó három szakaszban különbözik; a hatodik strófa után („...Bánva ismerem fel s merészen: / enyém ez a történelem.“) ugyanis a hetedik, a zárószakasz eredetileg így hangzott:

*Enyém, ha rajtam is a vére
s magamról le nem moshatom.
Pirulva tekintek szennyére,
enyém az; de most már tudom,
hogy miként ez a megvetendő,
szennyezett múlt az én művem,
az én művem lesz a jövődő,
új emberi történelem.*

(Tehát az „én ölbe tett kezekkel álltam” s a „Merészen szólottam, elvtársak” kezdetű később került a versbe, a köztük levő nyolcadik szakasznak pedig az első négy — egyébként sikerült és jellegzetesen szabédís — sora ugyancsak új.)

A *Vers a versről*, lényegében jelentéktelen módosítással, az *Egy költőről* címet kapta a Szabédi-kötetekben. Az annak idején másodiknak „rangsorolt”, oly sok viszontagságot hozó *A pacsirta* az 1953-as toldalék, illetve kóda („Négy éve irtam ezt a verset...”) előtt a gépirat szerint így végződött:

Pacsirta ez? Nem.

Semmi egyéb:

pacsirta mezben

— *búbos veréb.*

A *pacsirta*, mint jeleztük, 1953. június 26-án látott végül is nyomdafestéket. Alig pár nappal később, 1953. július 10-én *Hamis „pacsirtadal”* címmel jelenik meg egy közlemény az *Előrében*. Az aláíratlan bevezető szerzője röviden „összefoglalja” a Szabédi-vers tartalmát, majd a következőket fűzi hozzá: „Szabédi László versének úgynevezett »eszmei tartalma« az olvasók és írók méltatlankodását váltotta ki. Ennek kifejezője az alább közölt szatíra is. A magunk részéről csak annyit fűzünk Szabédi László verséhez, hogy a négy év előtti lektoroknak volt igazuk és nem az UTUNK szerkesztőségének, amely a szatirikus műfaj pártfogásának helyes igényével összeegyeztethetetlenül utat engedett ennek a valóságunkat eltorzító műnek.” E bevezetés után következik a *Halpróza* a *daloló pacsirtához* című írás, amelyben a haldalkar egyik tagja hat „pikkelyben” értelmezi és minősíti Szabédi verses szatíráját, illetve a versben szereplő pacsirta „magatartását”. Csupán az 5. pikkelyből idézünk: „Csodálkozom, hogy Szabédi László éppen Önben, a szárnyaszegett, dalavesztett madárban vélte A PACSIRTÁT felismerni. Hiszen ez az ország sohasem volt még ennyire pacsirtaszótól hangos, soha ilyen vidám, ilyen zengő pacsirtadal nem töltötte még be életünket. Azt hiszem, valamennyi haltársam nevében beszélek, amikor úgy vélem, hogy ilyen körülmények között az Ön szárnyas mivoltát A PACSIRTÁVAL és az Ön hallgatását a pacsirtadallal azonosítani: a pacsirták, a pacsirtadal megrágalmazása.”

Pár hónappal később a „haltársakhoz” csatlakozott az *Utunkban* közölt hosszú verses szatíra, az *Egy költő és a vöcsök* szerzője, Bajor Ánkor. Versének alcíme, zárójelbe és idézőjelbe téve: („Akiket nem hagynak énekelni”); az utolsó két verssor „eszmei mondanivalója” azonos a Kallós-szatíráéval:

Mert a pacsirta olyanfajta:

Dalol és száll — ha kedve tartja.

A Szabédi-hagyatékából előkerült a súlyosan megbántott, önérzetében megsértett költőnek az *Utunk* szerkesztőségéhez címzett levele (gépiratos másolatban, Szabédi László aláírásával). Az *Egy költő és a vöcsök* elolvasása után pár nappal (tehát nyilván szeptember 7-én és nem augusztus 7-én, ahogy a levélben áll), keserűen vonja le a tanulságot a maga számára: „Átallátva azt a veszélyt, hogy legközelebb már valamelyik bátrabb és magát karakánnak képzelő írástudó szabadon szembepökhethet s én legfeljebb az Arany János receptjét követhetem (»nem pöröltem, félreálltam s letöröltem«), közlöm az Utunk szerkesztőségével, hogy költői tevékenységemet mostantól lezártnak tekinthetik s kérem is, hogy tekintsek annak.” Szabédit különösen az bántja, hogy költőségét vonják kétségbe — amin már nem tud vitakozni, s ezért írja a levélben: „De hivatlan vendég nem leszek.” S a levélzáró kérés: „Gondolom, visszavonulásom jogosulttá teszi azt a kérelmet, hogy lapjukban személyemmel ne foglalkozzanak többé. Hiszen az önök szempontjából ez immár fölösleges, az én szempontomból pedig, mivel csak nyugtalanít, csak egyéb munkáimat bénítja, szintén fölösleges.” Ez utóbbi kérés sem hallgattatott meg. 1953. október 2-án *Elvszerű költészetet, elvszerű szerkesztést* címen jelenik meg az *Utunk* vezércikke. Ebben, mintha egy későbbi, éppen a dogmatizmussal leszámoló Bajor-szatíra hőjét idézné, a névtelen cikkíró teljes komolysággal hivatkozik Czudar Róza aradi szövőgyári munkásnő levelére, amely elmarasztalja a költőt és a szerkesztői gyakorlatot, alapot biztosítva egy „nagyon egészségtelen jelenség” megítéléséhez s a szerkesztőség „súlyos hibájának” a megállapításához. A cikk keményen megbírálja Bajort is az egyoldalú kritikáért: „Szabédi e költői félreisklásának alkalmát megragadva, elvtelenül, felületesen, sértő gúnnyal mond sommás ítéletet Szabédi felett, kijelentvén, hogy: nincs mondanivalója.” Az *Utunk* vezércikk a *Vezessen a párt*, a *Példát mondok* szerzőjét védi meg — *A pacsirtáéval* szemben és Bajorral szemben. Másrészt viszont újra szóvá teszi Szabédi állítólagos hallgatását.

Ami a „hallgatás” illeti, mindenütt beleütközünk e vádba, s maga a költő ugyancsak gyakran tiltakozik ellene, ahol teheti — józan érvekkel. A Veronica Porumbacunak írt levele mellett, hasonlóan dokumentumértékű, a kort is jellemző számadás a *Magánbeszélgetés helyett* címmel ellátott, Márton Gyulának, a Bolyai Tudományegyetem filológia kari dékánjának címzett, sűrűn gépelt négy oldalnyi levél (főltehetőleg 1950 őszéről; a gépiratos másolaton nincs keltezés). Ebben Szabédi részletesen leírja egyetemi elfoglaltságát és egyetemen kívüli munkáját, így a tankönyvírás kálváriáját, a mozgalmi feladatokat. 1949 nyaráról egyebek közt a következőket találjuk e levélben: „Kijelölt továbbá az egyetem valamely titokzatos szerve előadónak az MNSz káderiskolájába, ahol is öt előadást tartottam. Így azt a Petőfi-cikket, amelynek megírása kedvéért mulasztottam el a színajai alkotó alkalmat, képtelen voltam befejezni s mihelyt tehettem, pánikszerűen menekültem a városról, Jádremetére, pihenni. Illetve: végre alkotni. Nem egészen három hét alatt hét verset írtam [közülük küldte el azt az ötöt az *Utunknak* — K. L.], egy tanulmányt Horváth Imre verskötetéről s egy előadást a váradi szabadegyetemnek, melynek a meghívása még Kolozsvárt kapott volt. Nem, nem vártam jutalmat. Igazán nagyképűség nélkül elmondhatom, hogy magában a munkában volt jutalmam. Mégis jutalmul nyertem azt, hogy Gaál — aki nagyon jól ismerte szörnyű megterheltségemet — azt írta rólam az *Utunkban*, hogy nem is korszerűtlen, hanem egyenesen korellenes a magatartásom (mert nem alkotok) s te is úgy beszéltél verseimről s a Horváth Imréről írt tanulmányomról, mintha pestises volnék. Azóta, távlatból, még mosolyogni is tudok a riadalom ama nagy évén, de hogy őszinte legyek, nem csak mosolyogni.” Az új tanév feladataira utalva pedig, hasonló kiállításoknak néz elébe: „Aztán most kezdődik a tanács ülészaka s kezdődik az alkotó tevékenység ellen szervezett egyetemi élet, melyben úgy látom máris olyan feladatokat szánnak nekem, melyek megbénítják a tőlem ugyan gyakran számonkért költői szárnyalást és tudományos munkát. Félre ne érts. Engem *baldoggá* tesz, ha alkothatok. Ha engem a démonom nem hajtott volna, kitűnő hivatalnok lehettem volna a múltban is. A Borberekben komoly munkában eltöltött hónap legkedvesebb emlékeim közé fog tartozni mindig, üdülésnek éreztem, nem tehernek. Mégsem értem, mi értelme van az afféle tréfás megjegyzésnek, mellyel te az én kétségbeesett alkotó törekvésemet jutalmaztad, mikor kiróttad rám a tantervi munkálatokat. Azt mondtad ugyanis, hogy hallottad s nem helyezed [!], hogy én pihenés helyett dolgoztam Borberekben, de hát az az én magánügyem s te úgy veszed, mintha pihentem volna. Jó, értem, tréfáltál. De e mögött a tréfa mögött mégiscsak valami helytelen felfogás húzódik meg.”

E felfogás szembevető megnyilvánulása — a másik oldalról is megfigyelhető. Az Írószövetség kolozsvári fiókjának 1953 nyarán tartott munkaülésén — némi elismerés mellett (a *Példát mondog* című versét két felsorolásban megdicsérik) — a költő és a kritikus Szabédit egyaránt megbírálja a jelentés. A költőt ilyenformán: „Szabédi László elvtársnál is, aki néhány olyan kitűnő verset írt, mint amilyen például a hitvallásszerű *Vezessen a Párt!*, a pozitív hős hiánya állapítható meg. Lírikus verseinek hőse az apró gondjaitól és »problémáitól« zaklatott értelmiségi, aki nárcisztikus csodálkozással tekint vissza a múltból a jelenbe vezető újtárra. A saját átalakulása felett érzett csodálkozás közben azonban elszakadt az ország lüktető életétől, azoktól a forradalmi átalakulásoktól, amelyek körötte végbemennek. A valóság csak félenken, bizonyos általánosságok formájában szűrődik be a verseibe. Szabédi verseinek nagy többségében a lírai hős négy fal mögül, az ablakon át szemléli a valóságot. Szabédi lírai hőse nem az új értelmiségi típusa, aki a költő szeme előtt formálódik és fejlődik ki, aki aktívan vesz részt a szocializmus építésének nagy művében. (Ha ugyan a költő Szabédi nincs valóféltben az egyetemi tanár Szabéditől...)

Tény, hogy elég hosszú hallgatás után legutóbbi költeményében, a *Pacsirtában* a költő allegorikusan azokról az »objektív nehézségekről« beszél, amelyek az írásban akadályozzák s közben nem veszi észre azokat az új, felemelő jelenségeket, amelyek körötte végbemennek, bár ezek mellett egy igazi költő nem haladhat el közömbösen, akkor sem, ha még olyan »elfoglalt« is. (A *kolozsvári írók alkotási kérdései Malenkov elvtárs jelentésének fényében*. Utunk, 1953. július 17.) Ugyanitt, a kritika hiányosságairól szóló részben szerepel Szabédi vitacikkéről, amely *Egy emberben két ember* címmel Călinescu akadémikussal szállt vitába, az *Utunkban*. Ennek apropójára a jelentés leszögezi, hogy „Szabédi László irodalombrálói gyakorlatában elszakadt írónk eleven alkotómunkájától”, s hogy csupán Zrinyi Miklósként tör ki olykor „a törökök által ostromolt várból és levág egy-egy »török« fejet. Aztán mély hallgatásba burkolózik.”

Tehát ismét a hallgatás. Lényegében erre a motívumra építi Asztalos István is a Szabédi költői jelenlétét hiányoló cikkét (*Amit ideje volna már jóvátenni*).

Utunk, 1955. február 18.) — csakhogy épp ellenkező előjellel. „Szabédit, a költőt oly súlyosan, oly igaztalanul és oly sokszor megbántották költői és emberi mivoltában, íróársai és egész irodalmi közvéleményünk meg oly közömbösen eltúrte — hogy könnyen azt hihette és hiheti még most is: reá mint költőre nincsen semmi szükség.“ Asztalos kiáll Szabédi mellett a „pacsirta-ügyben“, sőt a Călinescu-vitában is (a kérdés etikai oldalát tekintve alighanem igaza van ez utóbbi kampány megítélésében, a konfliktus-vita esztétikai értelmezése már bonyolultabb kérdéseket vet fel, és szükségessé teszi Szabédi korabeli esztétikai ítéleteinek, nézeteinek alaposabb elemzését, az ő tévedéseinek is — a dogmatizmusnak tett engedményeinek, az öncsonkításnak — a számbavételét). Szabédi László Asztalosnak küldött, 1955. március 1-i válaszelevele alapvető fontosságú dokumentum, a szóbanforgó „pacsirta-ügy“ szubjektív és objektív vonatkozásaira egyaránt fényt vet.

Kedves Pista!

Elegáns, elvszerűséget és barátságot a világ legtermészetesebb módján egybefonó cikkedre napok óta tervezem a választ. Engem a cikk megindított. Megindított, mert Te, akiről tudtam — és nem Tőled tudtam meg —, hogy a Pacsirtámat perszifáló vers közlése után levélben tiltakoztál a perszifálás ellen, sem ezt nem aknáztad ki, sem azt, hogy akkoriban nem is voltál tagja az Utunk szerkesztőségének. Ezt meg akartam Neked írni.

De valami zavart. Napok kellettek, amíg rájöhöttem, hogy mi zavar. Persze nem az zavart, hogy Te cikkedben mintegy közösséget vállaltál a hallgatókkal; éppen ezt találtam cikkedben elégánsnak. A telő napok aztán meghozták a magyarázatot; most már elég pontosan tudom, hogy mi zavart. Az, hogy a hallgatók, sőt a ludasok mintegy közösséget vállaltak cikkeddel.

Félre ne érts. Igazán elég jelentős író vagy ahhoz, hogy jogod legyen közvéleményt fejezni ki. De nem megy a fejembe, hogy miért annak kell önbírálatot gyakorolnia, aki ezt csak úgy teheti, hogy másoktól elkövetett hibát vállal magára. Hisz ennek csak egy célja lehet: felmenteni az illetékeseket az önbírálat alól.

Cikked olvasása közben homályosan éreztem, hogy nehezen fogom én ezt a kedves, baráti, balzsamnak szánt cikket kiheverni.

És valóban, néhány nap múlva megkezdődött az ostrom: no elvtárs, itt a balzsam, most aztán gyerünk a versekkel. Mondhatom, pompásabb ösztönzést a versírásra elképzelni sem lehet.

Ma már egész világosan látom: nem rólam kellett volna cikkezned, hanem a névtelenül maradtakról (engem természetesen egy árva szóval sem említve). Hiszen így az a látszat keletkezik, hogy „túlérzékenységem“ vagy „önrzetem“ — teljesen mindegy, hogy minek nevezzük — a probléma, hogy az irodalmi életünkben jelentkező betegségeknek a réam kent balzsam az orvossága. Nem balzsam kell ide, Pista, hanem viriol. Hát én vagyok az irodalmi életünk beteg pontja? Hát nem azok jelentik a nyavalyát, akik hülyeséget hülyeségre halmoztak? Hát nem a nyavalyát kell kiegészíteni? Tíz év alatt én csak annyit tudtam bebizonyítani, hogy engem biztatni kell a versírásra?

No akit biztatni kell, jobb, ha meg se mukkan. Igen fejlett társas érzékem van; tudom, hogy eleget kell tenni annak, amit elvárnak az embertől. De az, amit elvárhatnak az embertől, az országos törvényekben, az alkotmányban, az intézményi szabályzatokban, a párt alapszabályaiban stb. van lefektetve. Se az alkotmány, se más szabályzat nem írja elő, hogy a versírás elvárható az állampolgároktól. Verset az ír, aki érzi a belső kényszert a versírásra. Nagyon jól tudom én azt, hogy ez a belső kényszer külső társadalmi erőknél a visszatükröződése. De ezeknek a társadalmi erőknél valamivel bonyolultabb a belső kényszerré való átalakulása, mint ahogy egyesek képzelik. Nem akarom misztifikálni az alkotás folyamatát, de azon csak nevetni tudok, hogy egyesek olyan egyszerűnek képzelik, mint az ágybamenést.

Kaptam az Utunk közvetítésével egy igen kedves levelet Lamos Alajos Herbák-üzemi dolgozótól. Zárt borítékban kaptam, Ti tehát nem is gyanítjátok, hogy mi van benne. Cikkeddel s velem foglalkozik. Biztat, hogy írjak verset. Legkedvesebb az utolsó mondata. Azt írja, hogy „ne csak adminisztratív munkát végezzek, hanem énekeljem a holnapot.“

Nem tudom, ki ösztönözte Lamos elvtársat arra, hogy engem versírásra ösztönözzön. Lehet, hogy csupán Te, ti. a cikkeddel. Mindenesetre, ha más is ösztönözte, az jól tette volna, ha megmagyarázta volna, hogy én nem vagyok hivatásos költő, hanem hivatásos tanár vagyok, aki talán jól teszem, ha még verset is írok, de ezt csak akkor tehetem, ha kedvem is van hozzá, meg időm is. A Pacsirtában

megírtam, hogy nincs időm. Ezért regbe sügtak. Most ott, ahol sügtak, balszamot hintettek el. De a legjobb esetben is ott vagyok, ahol regbesugás előtt: nincs időm.

Nemcsak a versíráshoz nincs időm! Immár ahhoz sincs időm elegendő, amit versírás nélkül kellene teljesítenem. Elfoglaltságom keretei: tanár, tanszékvezető, aszpiránsvezető; kari tanácsstag, egyetemi tanácsstag, városi tanácsstag, színházi tanácsstag, nyelvészeti-irodalomtörténeti intézeti tanácsstag, Bolyai-alapszervezeti bürotag. Állandó gyűlés és ülésterv: minden hónapban 4 tanszékvezetői értekezlet, 2 tanszékülés, 1 kari tanácsülés, 1 egyetemi tanácsülés, 1 műhelyszervezeti gyűlés, 1-2 alapszervezeti gyűlés, 3-4 büroülés, néhány tömegszervezeti gyűlés, 1 városi állandó bizottsági ülés, 1 városi tanácsi teljes munkautülés, vagy 1 színházi, vagy 1 nyelvészeti tanácsülés, háromhavonként városi néptanács ülészsaka, néha írószövetségi gyűlés, akadémiai szesszió Kolozsvárt vagy Bukarestben, aztán az alkalmiak serege. S mindezek feladatokat szűnnek, melyeket persze nem mind végzek el, de melyek el nem végzéseért természetesen bírálnak s méltán. Méltán, mert én nagyon jól tudom, hogy eleget kell tenni annak, amit az embertől elvárnak.

Az előttem álló két hét konkrét munkaterve: negyedévesek jellemzése (húszan felül vannak), könyvem korrigálása, tanulmány készítése a Babeş—Bolyai akadémiai szessziójára. Szeretnék írni egy tanulmányt a csángó-kötetről. Előadást kell készítenem a Bolyai szakszervezet rendezvénye számára (Kolozsvár és Marosvásárhely számára). Előadást kell készítenem a szakszervezet ifjúsági csoportjának a versolvasás titkairól. III. 2. és 10. közt zajlanak le az intézményi Arlus-körök választásai (számszerint 12), ezekre el sem tudok menni, bár én vagyok a felelős. Előttem áll egy Sadoveanu-regény fordításának a befejezése. Folytassam? Nem; csak tudatom Veled, hogy folytathatnám, hiszen alapfeladatomról, a tanári, tanszékvezetői munkáról még meg sem emlékeztem, pedig ez állandóan van.

Egyszóval: lélekben Veletek leszek, testben azonban nem mehetek Veletek; végzem — amilyen mértékben képes vagyok rá —, amit elvárnak tőlem.

Szeretettel ölel:
Szabédi Laci

Kolozsvár, 1955. III. 1-én

Végül — anélkül, hogy 1959. április 18-ig, a költő tragikus haláláig akarnánk elvinni e pályaszakasz dokumentumainak feltárását —, utalnunk kell arra a levélváltásra is, amely Szabédi és Szentimrei Jenő között zajlott le, 1957 januárjában (a két levél az *Igaz Szó* 1969. 4. számában olvasható). Szabédi megköszönte Szentimreinek az ötvenedik születésnapjára írt köszöntőt, többek közt e szavakkal: „Szív-ből köszönöm, hogy ilyen kedvező képet alkottál rólam, és a lelkiismeretem sem furdal túlságosan, mert bár a kép nem hű, mégis magam is azt hiszem, hogy ez-ideig olyan emberként éltem, akinek volt érzéke az emberi méltósághoz, aki népe ügyét a maga ügyének tekintette, s aki ha nem is vált azzá a nagyszerű emberré, aki lenni szeretett volna, s ha nehéz életében kötött is alkut a körülményekkel, mégis ismert határokat, olyan határokat, melyeket soha át nem lépett.” Részlet Szentimrei válaszából: „Amit írtam, azért sem szóbeli, sem írásbeli köszönetet nem vártam. Tartoztam veled. Emlékezz vissza, évekkel ezelőtt s gondolom a haldalkarért, nagyon Neked szókötött volt az egész irodalom. Mi akkor megint összebotlottunk valahol és azt találtam mondani, hogy meg akartalak védeni, ha nem félttem volna, hogy ártok veled, ha éppen én védelek meg. Te jóhiszemű ember voltál akkor is és szemrehányásformán biztattál, hogy azért megvédehetlek volna. Én tudtam, mit beszélek.

Most, mikor nekem osztották szerepül a tisztességet, hogy köszöntselek, kaptam az alkalmon. Talán most használhatok veled, ha megmondom, hogy sokan szólunk, akik úgy becsülünk Téged, ahogyan vagy. Én ebbe hiányaidat is beleértetem...“

Kántor Lajos